

Politieke kennis en mediagebruik in Nederland

Leo B. van Snippenburg, Carlo Hagemann en Paul Hendriks Vettehen¹

Summary

Political knowledge and media use in the Netherlands

Data from a nation-wide survey of the year 2000 were used to investigate the level and distribution of political knowledge among the Dutch population. The influences of some core sociostructural characteristics on political knowledge were estimated as well as the associations of the latter with the use of various media. In order to measure political knowledge adequately a Mokken scale was constructed containing five cumulative items. The results indicated that political knowledge is by far not equally distributed among the Dutch population. About forty percent of the population is hardly or not aware of simple political facts. Education, and to a lesser extent sex and age, appeared to be substantial determinants of political knowledge. Citizens more frequently use media-content in which politics is treated specifically and thoroughly, when they have a higher level of political knowledge.

1. Inleiding

Opvattingen van politicologen over het optimale liberaal-democratische model voor de westerse ontwikkelde landen lopen nogal uiteen. Extreem gezien vinden we aan de ene kant voorstanders van de participatiedemocratie, van directe deelname van burgers aan de politieke besluitvorming. Aan de andere kant vinden we voorstanders van de pluralistische democratie. Deze zijn van mening dat de politieke besluitvorming beter kan worden overgelaten aan gekozen deskundige vertegenwoordigers van de verschillende sociaal-culturele of politieke groeperingen binnen een land. Door hun ervaring, scholing, training en interesse zouden deze vertegenwoordigers beter zijn toegerust voor het complexe en abstracte politieke bedrijf (zie Dahl, 1989; Davis, 1990; Edelman, 1988; Joslyn, 1990).

Welk ideaalbeeld van democratische politiek men ook als uitgangspunt neemt, van participatiedemocratie tot pluralisme, een zeker niveau van politieke kennis bij burgers en spreiding ervan over de gehele bevolking is, ook volgens genoemde auteurs, zonder meer vereist voor het goed functioneren ervan. Het is daarbij niet duidelijk wat dat niveau minimaal zou moeten zijn en om welke kennis het precies gaat (zie Delli Carpini & Keeter, 1993). Grosso modo zijn politicologen het er wel over eens dat burgers ten minste dienen te weten welke de centrale democratische instituties zijn, wat de belangrijkste procedures inhouden en welke actoren aan de

actuele politiek deelnemen. Zonder die basiskennis is de politieke gang van zaken moeilijk te volgen en kan men niet anders dan marginaal deelnemen aan de politieke democratie.

Als wij het in het vervolg van dit artikel over politieke kennis hebben, gaat het steeds om dergelijke basiskennis. Het gaat er dan met name om in hoeverre burgers bekend zijn met de belangrijkste democratische instituties en procedures en op de hoogte zijn van de posities van actoren die er ieder moment een rol in spelen. Met name voor een land als Nederland geldt dat kennis van dergelijke gewone politieke feiten een eerste vereiste is om de politieke gang van zaken te kunnen volgen. De politiek kan in dit land soms bijzonder ingewikkeld zijn. Oorzaken hiervan zijn onder meer de open economische, politieke en culturele relaties met het buitenland als gevolg van de omvang en geografische ligging van ons land. Daarnaast speelt de typische politieke structuur met de noodzakelijke coalitievorming op regeringsniveau een belangrijke rol. Omdat veel partijen deel uitmaken van het parlement en een aantal van deze partijen van een redelijke omvang is, is het voor een enkele partij onmogelijk een absolute meerderheid te verwerven. Hierdoor is men altijd aangewezen op coalities met andere partijen.

Enkele zorgen in verband met de politieke gang van zaken in Nederland betreffen de basis aan politieke kennis van de bevolking. Omvangrijke categorieën burgers zouden, ondanks een behoorlijke opleiding en een vrijwel onbelemmerde toegang tot pluriforme en aan hedendaagse mogelijkheden aangepaste media, weinig of niets weten over de gang van zaken binnen de politieke instituties en de rollen die bepaalde politici en hun partijen er in spelen. De kennis daarover zou bovendien, voorzover wel aanwezig, ongelijkmatig zijn verdeeld onder de Nederlandse bevolking. Zo kwam Wittebrood (1990) op basis van een overzicht van gegevens van eerder verrichte enquêtes over politieke kennis van de Nederlandse bevolking al tot de conclusie dat 'een niet te verwaarlozen deel van de burgers over weinig politieke kennis beschikt'. Sindsdien heeft weinig onderzoek naar politieke kennis plaatsgevonden. Slechts in een onderzoek van Gemmeke (1998) speelt politieke kennis zoals door ons omschreven ook een rol. Zij vond duidelijke verschillen in politieke kennis tussen bepaalde groepen respondenten. Dit onderzoek is echter alleen op basisscholen uitgevoerd; de verschillen in kennis waren grotendeels terug te voeren op de factor leeftijd.

We kunnen al met al stellen dat het begrip 'politieke kennis' weliswaar een centrale positie inneemt in het politicologische denken, maar dat het slechts zelden aan empirisch onderzoek is onderworpen. Dat geldt overigens niet alleen voor Nederland maar ook voor andere westerse landen (Neuman, 1986; Price, 1999). Het onderzoek dat wel is verricht, heeft zich bovendien veelal gericht op kenmerken die weliswaar gerelateerd zijn aan politieke kennis conform de eerdere omschrijving, maar die slechts als benaderende of indirecte metingen ervan zijn te beschouwen. Voorbeelden hiervan zijn 'niveau van ideologisch denken', 'politieke interesse' en 'nieuwsherinnering'. Zelfs 'opleidingsniveau' heeft men soms als benaderende meting van politieke kennis gebruikt (zie Price, 1999). Wellicht speelt hierbij mee dat veel onderzoekers van mening zijn dat kenmerken als opleiding, interesses en opinies door middel van vragenlijsten adequaat zijn te meten, terwijl dat voor een kenmerk als politieke kennis niet het geval zou zijn. Bovendien zouden respondenten het volgens hen niet op prijs stellen vragen te moeten beantwoorden die hun (politieke) kennis 'testen'. Ergernis daarover zou de validiteit en betrouwbaar-

heid van de verkregen gegevens ernstig aantasten, ook van de gegevens over andere kenmerken dan politieke kennis, zoals die veelal in grootschalige enquêtes zijn opgenomen. Daarom zijn nogal wat onderzoekers geneigd dergelijke kennisvragen niet in hun vragenlijsten op te nemen (Price, 1999).

Deze visie op de meetmogelijkheden van enquêtevragen is niet ongenueanceerd juist. Het is niet zo dat bijvoorbeeld interesses en opinies zonder meer betrouwbaar en valide zouden zijn te meten. Net zo min is het waar dat politieke kennis in het geheel niet te meten zou zijn. Zo bevatten enquêtes van de 'National Election Studies' in de Verenigde Staten en die van het Nationaal Kiezeronderzoek (NKO) in Nederland duidelijke aanzetten tot het meten van politieke kennis. De vragenlijsten van de laatste bevatten in de jaren zeventig al vragen over kennis van elementaire politieke feiten. Het eerdergenoemde onderzoek van Wittebrood (1990) is onder meer gebaseerd op gegevens van NKO-enquêtes.

2. Probleemstelling

Omdat kennis van gewone politieke feiten een eerste vereiste is om de politieke gang van zaken te kunnen volgen, lijkt het ons van belang het empirisch onderzoek naar politieke kennis onder Nederlandse burgers voort te zetten. In dit onderzoek zullen wij, om te beginnen, het gemiddelde niveau en de spreiding van politieke kennis voor de huidige bevolking vaststellen, dat wil zeggen de bevolking in het jaar 2000. Omdat bij de hier gegeven beschouwingen over burger en parlementaire democratie (zie inleidende paragraaf) de nationale politiek model heeft gestaan, zullen wij ons bij dit onderzoek beperken tot kennis over de nationale politiek. In tegenstelling tot veel van de eerdere studies zullen wij hierbij een directe meting van politieke kennis gebruiken.

Wij analyseren onder meer de relaties van politieke kennis met de centrale sociaal-structurele kenmerken 'opleiding', 'leeftijd' en 'seks'. Als meer bekend is over deze relaties zijn verdergaande uitspraken in verband met geuite zorgen over gebrekkige politieke kennis van bepaalde bevolkingscategorieën mogelijk. Het onderzoek betreft bovendien de relaties van politieke kennis met het dagelijks mediagebruik van mensen, dit in het bijzonder omdat de media voor vrijwel alle hedendaagse burgers de belangrijkste bronnen van politieke informatie zijn. Wat dat betreft zijn zij in feite vrijwel geheel afhankelijk van de massamedia, met name van de nieuwsmedia (Miller & Asp, 1985). Wij willen hierbij wat het kenmerk mediagebruik betreft, verder gaan dan Wittebrood (1990). Zij onderzocht slechts de relatie van politieke kennis met mediagebruik in het algemeen. De index die zij hierbij gebruikte, is een samenvatting van allerlei vormen van mediagebruik. Gebruik van krant, radio, televisie en van de verschillende inhoudsdaarbinnen, zijn bij elkaar gevoegd.

Het lijkt ons juist van belang onderzoek te doen naar de relaties van politieke kennis met mediagebruik gespecificeerd naar type medium en type inhoud, zodat geanalyseerd kan worden waar mensen met verschillende niveaus van kennis precies verschillen in hun mediagebruik. Zijn die verschillen groter voor bijvoorbeeld typisch politieke televisieprogramma's dan voor

het televisienieuws? Ons onderzoek zal dus met name op specifiek mediagebruik zijn gericht.

Samengevat luidt de algemene vraagstelling voor dit onderzoek: wat is het niveau en de spreiding van politieke kennis onder de Nederlandse bevolking anno 2000, in hoeverre is dat niveau bepaald door opleiding, leeftijd en sekse en wat zijn de relaties van politieke kennis met mediagebruik gespecificeerd naar verschillende media en media-inhouden daarbinnen?

3. Hypothesen

Wat betreft de verschillen in kennisniveau onder de bevolking en de samenhangen ervan met de andere kenmerken, zijn er uit reeds verrichte theoretische en empirische studies aanwijzingen te vinden die bij ons onderzoek als leidraad kunnen dienen. Zo stelt Neuman (1986) dat opleidingsniveau een belangrijke predictor is voor de mate van politieke kennis die mensen bezitten. Hij redeneert dat hoger opgeleiden vanwege hun meer ontwikkelde cognitieve capaciteit in het algemeen beter in staat zouden zijn abstracte aangelegenheden te onderkennen en te verwerken dan lager opgeleiden. Als gevolg daarvan zouden zij politieke informatie makkelijker tot zich nemen dan laagopgeleiden en derhalve in het algemeen over meer politieke kennis beschikken. Onderzoek in de Verenigde Staten (zie Price, 1999) en Nederland (Wittebrood, 1992) toont inderdaad de positieve samenhang tussen opleiding en politieke kennis aan die volgens zo'n redenering te verwachten is.

Zowel Verba, Burns en Schlozman (1997) als Delli Carpini en Keeter (1993) komen tot de bevinding dat vrouwen in de Verenigde Staten gemiddeld over minder politiek kennis beschikken dan mannen. Wittebrood (1992) vindt zo'n samenhang tussen sekse en politieke kennis ook in Nederland. Volgens Verba e.a. (1997) zou het verschil in kennis tussen de seksen mogelijk het gevolg zijn van de heersende culturele opvatting dat politiek vooral een mannenzaak is. Zowel jongens als meisjes komen al in hun vroege jeugd en latere politieke socialisatie in aanraking met die eenzijdige kijk op de politiek. Daar komt nog bij dat vrouwen, eenmaal volwassen en deelnemend aan het arbeidsproces, gemiddeld minder beleidsfuncties of andere leidinggevende functies vervullen en meer werkzaam zijn in de zorg, directe dienstverlening en dergelijke, dan mannen. Het vervullen van dergelijke functies betreft hen meer bij de concrete verschijnselen van alledag dan bij politieke zaken 'ver' weg in Den Haag (zie Hermans & Van Snippenburg, 1996). Vrouwen zouden zich, in tegenstelling tot mannen, daardoor in het algemeen minder kunnen identificeren met en interesse hebben in de politiek. Dat zou uiteindelijk resulteren in minder politieke kennis.

Wat betreft de relatie van leeftijd met politieke kennis lijkt een duidelijk verband theoretisch niet zo voor de hand te liggen. Op basis van de redenering 'hoe ouder men is, hoe meer tijd men heeft gehad om kennis over de politiek op te doen' willen we toch proberen een bepaalde verwachting uit te spreken. Er zou als het ware een kenniscumulatie door de tijd heen plaatsvinden. Een aanzet tot kennis van de politiek wordt al tijdens de schoolopleiding gegeven. Gedurende hun verdere leven maken vrijwel alle mensen gebruik van krant, radio en televisie, tegenwoordig ook wel van internet, om van het nieuws op de hoogte te blijven. Nieuws bestaat

voor een groot gedeelte uit politieke en politiek relevante onderwerpen. Ook zijn politieke onderwerpen nogal eens onderwerp van gesprek in de dagelijkse omgang van mensen. Dergelijke gesprekken gaan het hele leven door. Het is mogelijk dat er tijdens de levensloop van mensen op die manier een cumulatie van politieke kennis optreedt als gevolg van deze continue stroom aan politieke informatie die de mensen via de media en informele gesprekken bereikt. Dat betekent dat we in ons onderzoek een positieve samenhang van leeftijd met politieke kennis kunnen verwachten. Wittebrood (1992) vond overigens geen verband tussen leeftijd en politieke kennis.

Uitgaande van deze theoretische beschouwingen en empirische bevindingen, komen we samenvattend tot de hypothesen 1a tot en met 1c:

Het niveau van politieke kennis van mensen is hoger naarmate men

- a. meer opleiding heeft genoten,*
- b. tot het mannelijk geslacht behoort, en*
- c. een hogere leeftijd heeft.*

Naast deze hypothesen over invloeden van achtergrondkenmerken op het niveau van politieke kennis kunnen we vanuit bestaande theorieën en reeds verricht onderzoek ook hypothesen formuleren over samenhangen tussen het mediagebruik van mensen en hun niveau van politieke kennis.

Zo valt uit de zogenoemde informatietheorie onder meer af te leiden dat mensen een voorkeur hebben voor stimuli, bijvoorbeeld in de vorm van mediaboodschappen, die door hun diepgang en complexiteit enerzijds prikkelend genoeg zijn voor hun niveau van cognitieve competentie maar die anderzijds deze competentie niet overstijgen. Dit leidt ertoe dat mensen die over veel kennis en cognitieve vaardigheden beschikken, eerder kiezen voor het consumeren van complexere stimuli dan mensen die daar minder over beschikken (zie ook eerder deze paragraaf bij de beschrijving van de relatie tussen opleiding en politieke kennis). Deze theoretische gedachtegang is onder meer toegepast om verschillen te verklaren in de mate waarin mensen aan culturele evenementen deelnemen (Ganzeboom, 1984) en de mate waarin zij complexe boeken lezen (Kraaykamp, 1993). Als we deze gedachtegang toepassen op het belang van politieke kennis voor de consumptie van verschillende soorten media-inhouden, dan kunnen we het volgende stellen: naarmate in media-inhouden politiek diepgaander behandeld wordt, is er meer politieke kennis voor nodig is om deze media-inhouden te kunnen volgen en er plezier aan te beleven (zie Van Snippenburg, 1992). Aldus zullen mensen met relatief veel politieke kennis meer gebruikmaken van media-inhouden waarin politieke zaken diepgaander behandeld worden. Met andere woorden, de relatie tussen politieke kennis en gebruik van bepaalde media-inhouden is sterker, naarmate die media-inhouden meer specifiek op politiek zijn gericht.

Dat de relatie tussen politieke kennis en mediagebruik ook andersom verloopt, is eveneens eenvoudig te beredeneren en wel met behulp van de informatieverwerkingstheorie. De redenering verloopt dan als volgt. Hoe meer bestaande kennisstructuren door inkomende informatie

worden geactiveerd, des te beter kunnen mensen de inkomende informatie plaatsen en des te beter zullen zij de informatie daarom opslaan. In media-inhouden kan daarop worden ingespeeld door belangrijke informatie, bijvoorbeeld bepaalde politieke informatie, in een context te presenteren die voor de gebruiker bekend is (zie Woodall, Davis & Sahin, 1983). Zo zullen mensen de naam van een bepaalde minister en het departement waarvoor deze verantwoordelijk is, gemakkelijker aan elkaar verbinden naarmate de berichtgeving over deze minister meer ingaat op de concrete maatschappelijke problemen waar de minister voor verantwoordelijk is; dit omdat de berichtgeving dan meer refereert aan problemen waar deze mensen zich wat bij kunnen voorstellen. Wat algemener kunnen we daarom het volgende stellen: naarmate in media-inhouden politieke gebeurtenissen uitvoeriger in contexten worden geplaatst, verkrijgen mensen meer politieke kennis door het gebruiken van deze media-inhouden. Ook deze omgekeerde relatie tussen politieke kennis en mediagebruik is daarmee weer afhankelijk van een derde variabele, namelijk de mate waarin in deze media-inhoud politieke gebeurtenissen meer in hun context worden behandeld.

Bij elkaar genomen zien we zo een wederkerig proces: enerzijds maken mensen met relatief veel politieke kennis meer gebruik van media-inhouden naarmate in die media-inhouden meer op politieke onderwerpen wordt ingegaan; anderzijds doen mensen meer politieke kennis op via mediaconsumptie naarmate de geconsumeerde media-inhouden meer op politiek ingaan. Op basis hiervan formuleren we de volgende hypothese 2:

de samenhang tussen de mate waarin mensen over politieke kennis beschikken en de mate waarin zij bepaalde media-inhouden consumeren, is meer positief naarmate deze media-inhouden specifiek over politiek gaan.

Bij het toetsen van deze hypothese dienen we rekening te houden met mogelijke invloeden van het mediumtype (met name televisie versus radio versus printmedia) op het proces van kennisverwerving via die media. De wetenschappelijke discussie over de relatieve effectiviteit van verschillende media voor informatieoverdracht is nog niet uitgekristalliseerd. Zo blijkt uit experimenteel onderzoek onder vooral studenten dat printmedia het beste informatie kunnen overbrengen, terwijl uit experimenteel onderzoek onder kinderen meestal televisie als beste naar voren komt (zie Walma van der Molen, 1998). Voorzover het consumeren van informatie via het ene medium een grotere kennisvermeerdering tot gevolg zou hebben dan het consumeren van diezelfde informatie via het andere medium, kan dat de toetsing van hypothese 2 verstoren. Om deze reden toetsen we hypothese 2 afzonderlijk voor radio, televisie en print.

4. Gegevens en operationalisering

De gegevens voor de empirische analyses zijn afkomstig van een enquête die in de periode januari-maart 2000 in opdracht van de vakgroep Communicatiewetenschap van de Katholieke Universiteit Nijmegen werd gehouden onder een steekproef van de Nederlandse bevolking in leeftijd variërend van 18 tot 81 jaar. De steekproef is aselekt getrokken uit adressenbestanden geleverd door een naar regio en bevolkingsdichtheid gestratificeerde steekproef van gemeenten. Het aantal respondenten bedroeg 825. De respons bedroeg 43,2%.² Naast vragen over media-gebruik, waar de enquête grotendeels op was gericht, en vragen over sociaal-structurele en andere gangbare persoonskenmerken, waren ook vijf (verondersteld) cumulatieve vragen opgenomen om op unidimensionele wijze het niveau van politieke kennis te meten. Twee vragen betroffen kennis van de Nederlandse politieke structuur en drie vragen betroffen kennis van actuele politieke feiten. De formulering van de vragen is te vinden in bijlage 1. Om de cumulativiteit van de vragen na te gaan hebben we Mokkenschaa-analyses op de antwoorden van de respondenten toegepast (Mokken, 1971). De vijf vragen bleken tezamen bruikbaar als unidimensionele (*Loevingers* $H = 0,44$) en betrouwbare (*Rho* = 0,69) schaal voor politieke kennis. Met deze Mokkenschaa zijn de respondenten aan de hand van het aantal correct beantwoorde vragen onderscheiden naar zes kennisniveaus die strikt genomen van ordinaal meetniveau zijn. Bij de analyse zullen wij ze als interval beschouwen.

Dat een unidimensionele en betrouwbare schaal is verkregen, is overeenkomstig bevindingen van een methodisch onderzoek van Delli Carpini en Keeter (1993). Deze auteurs hebben met gegevens over de Verenigde Staten de validiteit en betrouwbaarheid van zowel een twintig-item- als een vijf-itemschaal van politieke kennis onderzocht. Op basis van hun bevindingen en hun opvattingen over gebruiksmogelijkheden van dergelijke schalen bij onderzoek van secundair enquêtemateriaal deden zij de volgende aanbeveling ten aanzien van de vijf-itemschaal:

'While we recommend this five-item index, the more general point from this analysis is that very short scales composed of carefully chosen items can measure political knowledge with an acceptable level of reliability and validity' (Delli Carpini & Keeter, 1993: 1202).

Zoals gezegd zijn in de enquête waaraan wij onze gegevens hebben ontleend, naast de politieke kennisvragen vragen opgenomen over mediagebruik en de sociaal-structurele achtergrondkenmerken opleiding, geslacht en leeftijd. De mediagebruiksvariabelen zijn voor een deel vragen die al gebruikt zijn in eerdere enquêtes naar mediagebruik (Arts, Hollander, Renckstorf & Verschuren, 1989; Hendriks Vettehen, Need, Renckstorf, Van Snippenburg & De Vos, 1995) en soms ook standaard zijn opgenomen in andere grootschalige enquêtes, zoals die van het kijken en luisteronderzoek (KLO) en het nationaal kiezersonderzoek (NKO). De mediagebruiksvariabelen zijn in drie groepen te verdelen gaand van algemeen mediagebruik tot specifiek politiek mediagebruik. Het algemene mediagebruik bestaat uit de variabelen 'kijktijd televisie', 'luistertijd radio' en 'leestijd krant'. Deze zijn geoperationaliseerd in het gemiddeld aantal minuten gebruik per dag. De variabele 'leestijd krant' die duidelijk rechts scheef verdeeld bleek te zijn, is voorafgaand aan de analyses getransformeerd tot een normaal verdeelde variabele. De meer specifieke mediagebruiksvariabelen betreffen het kijken naar televisienieuws en het luisteren naar

radionieuws. De zeer specifieke mediagebruiksvariabelen betreffen het kijken en luisteren naar politieke programma's op televisie en radio en het lezen van politieke berichten in de krant. Deze variabelen hebben vijf mogelijke waarden gebaseerd op de mate van gebruik, lopend van *nooit* tot *bijna altijd*.

5. Analyses en bevindingen

In de empirische fase van dit onderzoek hebben we, naast beschreven Mekkenschaal-analyse, afwisselend multiple regressie en (partiële) correlatieanalyse gebruikt. Van de resultaten ervan doen we in deze paragraaf verslag.

5.1 Verdeling van politieke kennis

Ter beantwoording van de onderzoeksvraag naar het gemiddelde niveau en de spreiding van politieke kennis in Nederland anno 2000, presenteren we allereerst enkele statistische karakteristieken, zoals gemeten met de hier gebruikte schaal van politieke kennis. In tabel 1 is een overzicht te vinden van de frequenties van de verschillende schaalwaarden.

De range van politieke kennis onder alle respondenten loopt van 0 tot 5, het gemiddelde is 2,12 en de standaarddeviatie 1,70. Zoals blijkt uit tabel 1, evenals uit de verhoudingen van de range tot de standaarddeviatie, is de totaalverdeling enigszins plat te noemen. In die zin zouden we kunnen stellen dat politieke kennis in Nederland anno 2000 in ieder geval meer ongelijk is verdeeld dan op grond van een normale verdeling zou zijn te verwachten. Die wat platte verdeling houdt verder in methodisch-technische zin in dat we met name bij de verderop te presenteren resultaten van regressieanalyses de statistische significanties met enig voorbehoud dienen te beschouwen.

Tabel 1: Frequentieverdeling scores op de schaal van politieke kennis

	N	%
Schaalwaarde 0	198	24,0
Schaalwaarde 1	141	17,1
Schaalwaarde 2	157	19,0
Schaalwaarde 3	130	15,8
Schaalwaarde 4	92	11,2
Schaalwaarde 5	107	13,0
Totaal	825	100,0

5.2 Opleidingsniveau, geslacht, leeftijd en politieke kennis

Vooruitlopend op de toetsing van de hypothesen hebben we vastgesteld dat bivariate samenhangen tussen de variabelen niet te zeer afwijken van lineariteit. Vervolgens hebben we de bivariate samenhangen tussen deze variabelen berekend. Uitgedrukt in Pearsons coëfficiënten zijn de correlaties van politieke kennis met opleiding, geslacht en leeftijd respectievelijk 0,36; 0,23 en 0,09, alle significant ($p < 0,01$, eenzijdig). Om na te gaan wat de invloeden van opleiding, leeftijd en sekse op het kennisniveau onafhankelijk van elkaar zijn, hebben we multiple regressieanalyse uitgevoerd met politieke kennis als afhankelijke en genoemde drie sociaal-structurele kenmerken als onafhankelijke variabelen (tabel 2).

Tabel 2: Regressievergelijking geslacht, opleiding en leeftijd op politieke kennis

Variabele	<i>b</i>	<i>S.E. b</i>	<i>Bèta</i>	<i>Sig</i>
Intercept	-1,92	0,34		0,00
Opleiding	0,70	0,06	0,39	0,00
Geslacht	0,72	0,11	0,21	0,00
Leeftijd	2,2E-02	0,004	0,18	0,00

R^2 *adj.* = 0,20

We kunnen concluderen dat de variabelen opleiding, sekse en leeftijd elk op zich, onafhankelijk van beide andere determinanten, bijdragen aan de verklaring van politieke kennis ($p < 0,01$, eenzijdig). De totale proportie verklaarde variantie ($R^2_{adj.}$) daarbij is 0,20. De conclusie is dat de resultaten van deze regressieanalyse onze hypothesen duidelijk ondersteunen. De 'eigen' bijdragen van opleiding (0,39) aan politieke kennis blijkt aanzienlijk, die van geslacht en opleiding zijn wat minder (respectievelijk 0,21 en 0,18). Enigszins verrassend is dat het effect van geslacht op politieke kennis nauwelijks afneemt na controle voor onder meer opleiding (0,23 bivariaat; 0,21 multivariaat). Dit temeer daar gevonden correlaties tussen geslacht en politieke kennis gewoonlijk in verband werden gebracht met gemiddelde hogere opleidingsniveaus van mannen. Voor onze steekproef blijkt nu echter duidelijk dat vrouwen, onafhankelijk van het bereikte opleidingsniveau, substantieel lager scoren op het kenmerk 'politieke kennis'. Eerder is al besproken dat daarbij opvoedings- en rolspecifieke factoren van belang kunnen zijn (zie paragraaf 3). Mogelijk werken die factoren nog altijd, ook nu de maatschappelijke positie van vrouwen veel meer gelijkwaardig is geworden aan die van mannen dan enkele decennia terug.

Verder is het opvallend dat het positieve 'eigen' effect van leeftijd, gecontroleerd voor opleiding en geslacht, op politieke kennis 0,18 is; terwijl dat effect bivariaat slechts 0,09 is. Dit is te verklaren door middel van een suppressie-effect: enerzijds is er sprake van een indirect negatief effect van leeftijd op politieke kennis via het gemiddeld lagere opleidingsniveau van ouderen. Anderzijds is er sprake van een direct positief effect van leeftijd op politieke kennis, te verklaren uit het gegeven dat met de leeftijd ook de ervaring met en kennisname van allerhande relevante politieke gebeurtenissen toeneemt.

5.3 Mediagebruik en politieke kennis

De tweede hypothese luidde dat de samenhang tussen politieke kennis van mensen en hun mediagebruik sterker is naarmate de media-inhouden specifiek over politiek gaan. Deze hypothese is getoetst door de bivariate samenhangen te berekenen tussen politieke kennis en de mediagebruiksvariabelen voor de diverse typen media en media-inhouden daarbinnen. De samenhangen zijn in Pearson's coëfficiënten weergegeven in tabel 3, eerste kolom.

Uit vergelijking van de bivariate correlaties blijkt dat per medium de samenhangen van politieke kennis met het gebruik van media-inhouden toenemen naarmate die inhouden meer specifiek politiek gericht zijn, dat wil zeggen naarmate politieke onderwerpen daar bijvoorbeeld diepgaander, uitgebreider en meer in hun context geplaatst aan de orde zijn. Zo is de correlatie tussen politieke kennis en het kijken naar specifiek politieke televisieprogramma's (bijvoorbeeld Den Haag Vandaag) substantieel groter dan die met kijken naar televisienieuws (0,30 versus 0,06). Die samenhang is op zijn beurt weer hoger dan die met televisiekijken in het algemeen (-0,19). Analooft geldt dat voor het luisteren naar de radio. De samenhang van politieke kennis met het luisteren naar politieke programma's bedraagt 0,26; met het luisteren naar radionieuws is dat 0,04 en met radioluisteren in het algemeen -0,09. De samenhang van politieke kennis met het lezen van politieke berichten in de krant is 0,40; die met het lezen van de krant in het algemeen 0,19.

Tabel 3: Bivariate en partiële* correlaties van politieke kennis met mediagebruiksvariabelen

	Bivariate correlaties**	Partiële correlaties**
Televisiekijken		
- algemeen	-0,19 _a	-0,08 _x
- nieuws	0,06 _b	0,06 _y
- politiek	0,30 _c	0,23 _z
Radio luisteren		
- algemeen	-0,09 _a	-0,03 _x
- nieuws	0,04 _b	0,00 _x
- politiek	0,26 _c	0,16 _y
Krant lezen		
- algemeen	0,19 _a	0,18 _x
- politiek	0,40 _b	0,30 _y

* Gecontroleerd voor opleiding, geslacht en leeftijd.

** Per kolom en per mediumtype wijken coëfficiënten met verschillend subscript significant van elkaar af ($p < 0,01$ eenzijdig; zie Blalock, 1979).

De resultaten uit de eerste kolom van tabel 3 lijken zo een duidelijke ondersteuning te vormen van de tweede hypothese waarin we stelden dat de samenhang per medium tussen de mate waarin mensen over politieke kennis beschikken en het consumeren van bepaalde media-inhouden significant toeneemt naarmate die media-inhouden meer politiek gericht zijn. Om na te gaan in hoeverre er evenwel van verschillen in schijnsamenhangen sprake is, hebben we ook de partiële correlaties tussen politieke kennis en mediagebruiksvariabelen berekend onder controle van opleiding, geslacht en leeftijd. Deze partiële correlaties zijn weergegeven in de tweede kolom van tabel 3. De verschillen tussen de partiële relaties vertonen hetzelfde patroon als de verschillen tussen de bivariate correlaties. Er is wel sprake van schijnsamenhangen, maar die zijn slechts gering. We kunnen derhalve stellen dat ook na controle van de samenhangen tussen politieke kennis en mediagebruik op opleiding, geslacht en leeftijd, de tweede hypothese wordt ondersteund.

Opmerkelijk is overigens dat de negatieve correlatie tussen televisiekijken in het algemeen en het niveau van politieke kennis, weliswaar terugloopt van -0,19 naar -0,08, maar nog wel significant is ($p < 0,05$). Wellicht is deze negatieve samenhang terug te voeren op andere achterliggende variabelen waarvoor hier niet is gecontroleerd. Hierbij kan worden gedacht aan het milieu van herkomst.

6. Conclusie en discussie

De resultaten van het onderzoek geven aan dat politieke kennis in Nederland nogal ongelijk is verdeeld. Verder geven de onderzoeksresultaten conform onze hypothesen aan dat opleiding en in wat mindere mate geslacht en leeftijd substantiële determinanten zijn van politieke kennis. Kortom, er lijkt een kloof te zijn tussen politiek redelijk geïnformeerde burgers (vooral hoger opgeleiden, ouderen en mannen) en politiek slecht geïnformeerde burgers (vooral lager opgeleiden, jongeren en vrouwen).

We kunnen deze bevinding vanuit ten minste twee gezichtspunten evalueren. Enerzijds kunnen we, redenerend vanuit het oogpunt van vele politici, de bevindingen zien als een ondersteuning van hun zorg dat hele categorieën burgers zich nauwelijks met politiek bezighouden. In die zin valt bijvoorbeeld de relatief geringe politieke kennis onder vrouwen uit te leggen als een gebrek aan belangstelling voor de politieke zaak. Anderzijds kunnen we de bevindingen zien als een ondersteuning van klachten van burgers, die zich te weinig in de politiek kunnen herkennen. De relatief geringe politieke kennis onder vrouwen valt in die zin uit te leggen dat het politieke bedrijf zelf, alsmede de wijze waarop het zich via de massamedia aan ons presenteert, nog steeds weinig aansluit bij de ideeën die vrouwen daarover hebben. Daarmee samenhangend zou ook het begrip 'politieke kennis', zoals hier gedefinieerd en gemeten, wel eens weinig aan kunnen sluiten bij de gedachten van vrouwen daarover (zie Hendriks Vettehen & Schaap, 1999).

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt verder conform onze hypothese dat de samenhang tussen het mediagebruik van mensen en hun niveau van politieke kennis toeneemt naar-

mate er in de media-inhouden meer en diepgaander op politiek wordt ingegaan. Deze resultaten kunnen we vanuit dezelfde twee reeds genoemde gezichtpunten beschouwen. Gezien vanuit de zorgen van politici kunnen de resultaten op zijn ergst een vicieuze cirkel indiceren: degenen met een geringe politieke kennis kiezen voor media-inhouden waarvan ze vervolgens maar relatief weinig over politiek leren, terwijl degenen met veel politieke kennis kiezen voor media-inhouden waarvan ze meer over politiek leren. Onderzoek naar een dergelijke politieke 'kenniskloof' dient zich onder meer te richten op het vaststellen van de mate waarin causale mechanismen zoals de hier veronderstelde inderdaad werkzaam zijn. Voor een deel gebeurt dat ook (zie Viswanath & Finnegan, 1996). Gezien vanuit de klachten van burgers over de politiek kunnen we de resultaten zien als een bevestiging van de gedachte dat het volgen van politieke berichtgeving in de media niet interessant en leerzaam blijkt voor laagopgeleiden, vrouwen en jongeren, maar vooral voor hoogopgeleide mannen van middelbare leeftijd. Dit is ook de bevolkingscategorie die het meest prominent in die berichtgeving aanwezig is (Spears & Seydegart, 2000). Verder onderzoek langs deze gedachtelijn dient zich onder meer te richten op de wijze waarop de verschillende bevolkingsgroepen, alsmede hun ideeën en problemen, een rol spelen in politieke berichtgeving. Ook dergelijk onderzoek vindt plaats (zie Carter, Branston & Allan 1998). Aan de hand van resultaten van dergelijke onderzoeken kan worden nagegaan hoe die berichtgeving mogelijk relevant kan worden gemaakt voor jongeren, vrouwen en laagopgeleiden.

Een laatste opmerking betreft het door ons gehanteerde instrument om 'politieke kennis' te meten. Met slechts vijf vragen in dit instrument zijn we in staat gebleken om een schaal te ontwikkelen die voldoet aan de eisen van unidimensionaliteit en betrouwbaarheid. Het feit dat we geen van onze hypothesen betreffende relaties tussen politieke kennis en andere concepten hoefden te verwerpen, geeft daarnaast een zekere indicatie voor de constructvaliditeit van het instrument. Tegen deze achtergrond zouden we willen pleiten voor verdergaand onderzoek naar de verdeling van politieke kennis. Het veldwerk daarvoor is relatief eenvoudig uit te voeren, bijvoorbeeld door benodigde items op te nemen in een van de vele grootschalige enquêtes die in Nederland jaarlijks op landelijk niveau worden gehouden. Daarbij kan het meetinstrument wellicht nog worden verbeterd, met name op een wijze die het mogelijk maakt de ontwikkeling van politieke kennis van diverse bevolkingsgroepen door de jaren heen te onderzoeken. Evenals studies naar de gecompliceerde relaties tussen politieke kennis en mediagebruik zoals boven besproken, kunnen dergelijke studies waardevolle kennis opleveren, onder andere kennis die nodig is voor beleidsvorming om de ongewenste kenniskloof tussen burgers onderling, en wellicht ook de afstand tussen burgers en politiek te dichten.

Noten

1. Leo van Snippenburg is hoogleraar algemene communicatiewetenschap bij de sectie Communicatiewetenschap van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Carlo Hagemann en Paul Hendriks Vettehen zijn beiden universitair docent bij dezelfde sectie. Correspondentieadres: Carlo Hagemann, KUN Communicatiewetenschap, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. E-mail: c.hagemann@maw.kun.nl.
2. Voor verdere informatie over de gang van zaken bij de dataverzameling, zoals steekproeftrekking en mondelinge en schriftelijke ondervraging verwijzen we naar een interne notitie die via de auteurs te verkrijgen is.

Literatuur

- Arts, K., Hollander, E., Renckstorf, K., & Verschuren, P. (1989). *Grootschalig veldonderzoek naar media-uitrusting, media-exposure en mediagebruik in Nederland 1989. Verantwoording en beschrijving van de data*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Blalock, H.M. jr. (1979). *Social statistics*. Tokyo: McGraw-Hill Kogakusha, Ltd.
- Carter, C., Branston, G. & Allen, S. (eds.) (1998). *News, gender and power*. London: Routledge.
- Dahl, R.A. (1989). *Democracy and its critics*. New Haven: Yale University Press.
- Davis, D. (1990). News and politics. In D. Swanson & D. Nimmo (eds.), *New directions in political communications: a resource book* (pp. 147-184). London: Sage Publications.
- Delli Carpini, M.X. & Keeter, S. (1993). Measuring political knowledge: putting first things first. *American Journal of Political Science*, 37, 1179-1206.
- Edelman, M. (1988). *Constructing the political spectacle*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ganzeboom, H.B.G. (1984). *Cultuur en informatieverwerking*. Dissertatie Rijksuniversiteit Utrecht.
- Gemmeke, M. (1998). *Politieke betrokkenheid van kinderen op de basisschool*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Hendriks Vettehen, P., Need, Y., Renckstorf, K., Snippenburg, L. van & Vos, B. de (1995). *Media use in the Netherlands, 1994. Documentation of a national survey*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Hendriks Vettehen, P.G.J. & Schaap, G.J. (1999). Sex differences in recalling verbal and visual information from television news. *Communications*, 24 (2), 229-237.
- Hermans, E. & Snippenburg, L.B. van (1996). Women's use of TV news. In K. Renckstorf, D. McQuail & N. Jankowski (eds.), *Media use as social action* (pp. 139-150). London: John Libbey.
- Joslyn, R. (1990). Election campaigns as occasions for civic education. In D. Swanson & D. Nimmo (eds.), *New directions in political communications: a resource book* (pp. 86-119). London: Sage Publications.

- Kraaykamp, G.L.M. (1993). *Over lezen gesproken. Een studie naar sociale differentiatie in leesgedrag*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Miller, A.H. & Asp, K. (1985). Learning about politics from the media: a comparative study of Sweden and the United States. In S. Kraus & R.M. Perloff (eds.), *Mass media and political thought: an information-processing approach*. Beverly Hills: Sage.
- Mokken, R.J. (1971). *A theory and procedure of scale analysis. With applications in political research*. Den Haag: Mouton.
- Neuman W.R. (1986). *The paradox of mass politics: knowledge and opinion in the American electorate*. Cambridge: Harvard University Press.
- Price, V. (1999). Political information. In J.P. Robinson, P.R. Shaver & L.S. Wrightsman (eds.), *Measures of political attitudes* (pp. 591-639). San Diego: Academic Press.
- Snippenburg, L.B. van (1992). Politiek op televisie en in de krant: sociale kenmerken en informatie-interesse van kijkers en lezers. *Sociologische Gids*, 29, 82-94.
- Spears, G. & Seydegart, K. (2000). Women's participation in the news. In G. Spears & K. Seydegart (eds.), *Who makes the news?* The World Association for Christian Communication. <http://www.wacc.org.uk/resources/gmmp/gmmp2000.html>.
- Verba, S., Burns, N. & Schlozman, K.-L. (1997). Knowing and caring about politics: gender and political engagement. *The Journal of Politics*, 59, 1051-1072.
- Viswanath, K. & Finnegan, J.R. (1996). The knowledge gap hypothesis: twenty-five years later. In B.R. Bureson (ed.), *Communication Yearbook 19* (pp. 187-227). Newbury Park: Sage.
- Walma van der Molen, J.H. (1998). Children's and adults' recall of television versus print news: is print really better? *Communications*, 23, 475-490.
- Wittebrood, K. (1990). De onwetende burger? Politieke kennis van de Nederlandse burger. *Namens*, 5(7), 18-24.
- Wittebrood, K. (1992). Het politieke kennisniveau van de Nederlandse burger. *Acta Politica*, 27, 135-159.
- Woodall, W.G., Davis, D.K. & Sahin, H. (1983). From the boob tube to the black box: television news comprehension from an information processing perspective. *Journal of Broadcasting*, 27, 1-23.

Bijlage 1

Vragen betreffende politieke kennis in Grootschalig Veldonderzoek Media Use in the Netherlands 2000

Voor het vaststellen van het niveau van politieke kennis zijn de volgende vragen gebruikt:

- Kunt u mij zeggen welke politieke partijen op dit moment deel uitmaken van de regerings-coalitie?
  - 63,2% correcte antwoorden
- Kunt u mij zeggen bij welke partij de heer Zalm, de minister van Financiën, hoort?
  - 60,0% correcte antwoorden
- Kunt u mij zeggen uit hoeveel leden de Tweede Kamer bestaat?
  - 40,3% correcte antwoorden
- Kunt u mij zeggen welke instelling of instellingen in ons land de wetgevende macht hebben?
  - 40,4% correcte antwoorden
- Kunt u mij zeggen wie op dit moment voorzitter is van de Tweede Kamer?
  - 37,1% correcte antwoorden

De vragen zijn hier gerangschikt van hoge naar lage 'populariteit', ofwel van makkelijker naar minder gemakkelijk juist te beantwoorden, zoals dat bleek uit het geheel van de antwoorden op die vragen.